

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
дійсного члена НАПН України Ничкало Неллі Григорівни
на дисертацію Тургеневої Анастасії Олександрівни
„Формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності
професійно-технічних навчальних закладів”,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Сучасне суспільство гостро ставить перед системою професійної освіти питання поглиблення соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на підготовку учнівської молоді до входження у соціальне середовище. Виконання цього завдання потребує удосконалення позанавчальної роботи у професійно-технічних навчальних закладах, обґрунтування нових форм, створення необхідних умов для взаємодії педагогічних працівників і громадських організацій. Усе це потребує посилення уваги до формування соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів. Як відомо, важливі функції виконують соціальні педагоги ПТНЗ, які здійснюють підготовку учнівської молоді до самостійної майбутньої активної життєдіяльності та праці у сучасних соціально-економічних умовах, навчають їх встановлювати соціальні зв'язки, ділові та міжособистісні відносини, активно взаємодіяти з громадськими та іншими організаціями.

Проблема, обрана А. О. Тургеневою для дисертаційного дослідження, є *актуальною*. Тема роботи пов'язана із темою кафедри соціальної педагогіки Бердянського державного педагогічного університету – „Системний підхід до професійного й особистісного становлення майбутніх соціальних педагогів в умовах ВНЗ”.

Передусім зазначимо, що А. О. Тургенева аналізує нові завдання української системи освіти і професійно-технічної освіти, зокрема, з формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності цих закладів. Це передбачає формування світоглядних позицій, що спрямовують особистість на активну участь у соціально важливих видах діяльності, ініціативність у виконанні навчально-виробничих завдань, дотримання соціальних норм і правил поведінки тощо. Саме формування активного ставлення до життя, адекватна самооцінка та відповідні характеристики передбачають сформованість в учнів ПТНЗ професійних і особистісних якостей, а також розвиток цілеспрямованості у діях.

Аналіз рукопису дисертації та автореферату свідчить і про високий рівень проведеного дослідження. Науково обґрунтовано і визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, методологічні і теоретичні засади наукового пошуку. Використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження з урахуванням специфіки наукової розвідки (порівняльний, логіко-системний аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення, анкетування, бесіда, опитування, педагогічне спостереження, експертна оцінка, педагогічний експеримент, математична статистика).

Автором розглянуто й узагальнено теоретичні аспекти формування соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів, здійснено аналіз сучасного стану з обраної проблеми, визначено концептуальні підходи до обґрунтування програми і методики дослідження, уточнено зміст поняття „соціально активна позиція особистості” та викладено соціально-психологічну характеристику учнів ПТНЗ, а також розкрито функції, принципи та чинники, що впливають на стимулювання соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності.

А. О. Тургеневою вперше теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності професійно-технічних навчальних закладів (активна участь учнів професійно-технічних навчальних закладів в інтенсивній соціально важливій діяльності, спрямованій на формування в них соціально активної позиції; впровадження інтерактивних форм і методів позанавчальної діяльності професійно-технічних навчальних закладів з метою формування соціально активної позиції учнів; формування в учнівської молоді соціально активної позиції шляхом її залучення до соціального проектування); розроблено критерії, показники та рівні сформованості соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів; удосконалено положення щодо структурування змісту і вибору форм й методів позанавчальної роботи професійно-технічних навчальних закладів із формування соціально активної позиції учнів; подальшого розвитку набули наукові уявлення про зміст поняття „соціально активна позиція особистості” та передумови її формування в юнацькому віці.

Дослідниця аргументувала виокремлені нею соціально-педагогічні умови, визначила рівні сформованості соціально активної позиції учнів, аргументувала визначення критеріїв – мотиваційного, діяльнісного, рефлексивного та відповідних показників до кожного з них.

Дисертанткою також обґрунтовано пропозиції, які є результатом педагогічного експерименту, учасниками якого було 346 учнів та соціальні педагоги ПТНЗ. Програмою і методикою педагогічного експерименту передбачалося проведення інноваційних заходів, наприклад: тренінги «У ритмі життя», «Виховання шанобливого ставлення до себе і оточуючих», рольові ігри «Конкурс ораторів», «Рольові міркування», акції «Вибір за тобою, підліток», «Дім без самотності» тощо. Їх підготовка і проведення стали основою позанавчальної діяльності у професійно-технічних навчальних закладах. Автором запропоновано комплекс соціально-педагогічних заходів, які доцільно запровадити на майбутнє соціальними педагогами училищ для підвищення активної позиції молоді людини. Вони полягають в опрацюванні методики діагностування рівня соціально активної позиції учнівської молоді, науково-методичного забезпечення проведення семінарів, тренінгів для педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів із питань соціального проектування, реалізації інтерактивних технологій, партнерського спілкування, реалізації завдань формування соціально активної позиції учнів у соціокультурному просторі.

А. О. Тургенєва ґрунтовно розкриває проблему дослідження, аналізуючи результати досліджень інших науковців і практиків за трьома напрямками: проблеми організації позанавчальної діяльності з учнями; формування соціально активної позиції неповнолітніх як необхідної умови їх успішної соціалізації в різних соціальних інститутах; організації навчально-виховного процесу в професійно-технічних навчальних закладах із соціального виховання неповнолітніх. Такий підхід надає теоретичним положенням, обґрунтованим дослідницею, виваженості та глибини.

Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 27 публікаціях автора.

Ступінь обґрунтованості та вірогідності наукових положень дисертації.

Обґрунтованість наукових положень базується на логіці дослідження і системному підході до аналізу і вирішення сформульованих дослідницьких завдань.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, логічно випливають з детального аналізу досліджуваних соціально-педагогічних явищ. Це підтверджується глибоким опрацюванням теоретичних і методичних праць вітчизняних і зарубіжних авторів з цих проблем, творчим поєднанням сучасного дослідницького педагогічного інструментарію і класичних методів дослідження.

Цінність наукових результатів також підтверджується науковим обґрунтуванням основних положень дисертації щодо необхідності поєднання соціально-педагогічного, виховного та позанавчального напрямів у діяльності професійно-технічних навчальних закладів України з урахуванням планів виховної роботи професійно-технічних навчальних закладів. А. О. Тургенєвою розроблено авторську Програму педагогічного дослідження і успішно реалізовано її в ПТНЗ.

Пошук шляхів ефективного формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності професійно-технічних навчальних закладів дозволив дослідниці узагальнити існуюче тлумачення поняття „соціально активна позиція особистості” та „соціально активна позиція” як такому, що охоплює систему морально-етичних знань про норми поведінки в суспільстві, соціальні цінності, переживання, вчинки, що характеризують ставлення до суспільства, інших людей та самого себе. На основі цього було доведено, що в учнів ПТНЗ є всі передумови для формування соціально активної позиції особистості. Це простежується в аналізі поняттєвого ряду: „активність”-„соціальна активність”-„позиція” і дозволило визначити соціально активну позицію як інтегровану властивість особистості, що визначає її спрямованість та рівень соціально активного розвитку у процесі виконання соціальних ролей, усвідомлення ставлення особистості до суспільства в цілому, до людей, до праці, до самої себе. Це виявляється через систему установок і мотивів, цілей і цінностей, якими вона керується у своїй діяльності та спілкуванні.

А. О. Тургенєвою ґрунтовно проаналізовано методи науково-педагогічного дослідження, зокрема, теоретичні (порівняльний, соціологічний,

психологічний, моделювання та прогнозування) для підготовки програм формування соціально активної позиції учнів; емпіричний для проведення анкетування, бесід, педагогічного спостереження, експертної оцінки для перевірки ефективності запровадженої програми; метод математичної статистики критерію Пірсона для перевірки достовірності та ефективності результатів експериментального дослідження.

Заслугує позитивної оцінки виявлення соціально-педагогічних умов формування соціально активної позиції учнів, до яких віднесено активну участь учнів у соціально важливій діяльності, впровадження інтерактивних форм і методів позанавчальної роботи та залучення учнів до соціальних проєктів.

На основі послідовного використання критеріїв і показників до них у дисертації доведено можливість формування соціально активної позиції учнів ПТНЗ. Запропоновано також соціально-педагогічні заходи для позанавчальної роботи з учнівською молоддю, як от: Учнівська республіка, тематичні дні, свята, круглі столи, рольові ігри, соціальні проєкти, окремі з яких представлено в рукописі дисертації та додатках до неї. Поряд із цим проводилась робота з батьками та педагогами.

Форми роботи, які застосовувались у позанавчальній діяльності, базувалися на творчому використанні кращого досвіду соціальних педагогів та вихователів професійно-технічних училищ. Їх цикл тривав упродовж двох років, що підвищувало ефективність проведення кожного заходу.

Висновки до дисертації є науково обґрунтованим узагальненням результатів педагогічного експерименту, що базувався на широкій науково інформаційній базі, яка включала методичні, наукові, статистичні, законодавчі та інші джерела.

Результати розрахунків та висновки, зроблені на основі отриманих дослідницьких результатів, не викликають сумніву та становлять інтерес як для науки, так і для практики. Вірогідність результатів наукового пошуку забезпечена обґрунтованістю положень, сформульованих автором, застосуванням сукупності різних методів пізнання як загальнонаукових, так і спеціальних – соціальної педагогіки.

Підтвердженням вірогідності результатів є також їх апробація на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня (9 міжнародних, 10 всеукраїнських та 3 науково-практичних семінарах).

Наукова новизна одержаних результатів.

Дисертаційна робота має високу наукову цінність. На нашу думку, до найбільш важливих наукових результатів дисертаційного дослідження А. О. Тургенєвої доцільно віднести:

- вперше теоретично обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності ПТНЗ; визначено критерії соціально активної позиції учнів (мотиваційний, діяльнісний, рефлексивний) та рівні (високий, середній, низький), розроблено авторську програму формування соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів, що дозволяє визначити високу ефективність педагогічного експерименту;

- уточнено положення щодо відбору і структурування змісту, а також цілеспрямованого використання форм і методів позанавчальної роботи ПТНЗ та соціально-педагогічних функцій, принципів та різних чинників, що впливають на формування соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів;

- подальшого розвитку набуло змісту визначення поняття „соціально активна позиція особистості”, що дозволяє удосконалити поняттєво-термінологічний апарат соціальної педагогіки як субдисципліни педагогічної науки, наукові уявлення про сутність та особливості соціально активної позиції особистості, що має винятково важливе значення для соціального становлення та самореалізації учнівської молоді. Це дало змогу проаналізувати не лише сучасний стан соціальної педагогіки та її ефективність у позанавчальній діяльності на основі використання інноваційних форм роботи, інтегрованості соціально-педагогічних заходів, але й уточнити взаємозв'язки між галузями наук за рахунок вивчення переваг та недоліків кожної з форм роботи, що застосовувались дисертанткою. Вище викладене дозволило виявити нові можливості у формуванні соціально активної позиції учнівської молоді й оптимізації позанавчальної діяльності професійно-технічних навчальних закладів.

Подальшого розвитку набули положення щодо системи позанавчальної діяльності ПТНЗ, основним ресурсом якої стала запропонована автором структура формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності ПТНЗ.

Усе це дозволило визначити нові можливості соціальної педагогіки як науки, що спонукає до розвитку високої соціальної активності учнів.

Повнота викладу основних результатів дисертаційної роботи в наукових фахових виданнях.

Основні результати дисертаційної роботи А. О. Тургенєвої викладено у 27 наукових і науково-методичних працях загальним обсягом 9,3 друк. арк., з яких одну опубліковано у зарубіжних виданнях та сім – у фахових наукових виданнях.

Проміжні і кінцеві результати наукового пошуку оприлюднено автором на 19 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

В одній публікації у співавторстві з О. Величко, О. Гуренко, Н. Захаровою та ін. в дисертаційній роботі використано тільки ті наукові положення, які належать особисто дисертанту. Наукові положення дисертаційної роботи викладено в обсязі, достатньому для повного і глибокого ознайомлення з ними.

Опубліковані наукові і науково-методичні праці й автореферат повною мірою відображають основні результати дисертаційного дослідження. Теоретична цінність висновків та рекомендацій автора доведено впровадженням результатів дослідження в діяльність 3-х професійно-технічних навчальних закладів, зокрема одного ПТНЗ і двох професійних ліцеїв, що підтверджується відповідними довідками від них.

Методичні розробки А.О. Тургенєвої використовуються соціальними педагогами у позанавчальному процесі професійно-технічних навчальних

закладів, що зазначено у довідках про впровадження у Великолепетиському професійно-технічному училищі № 22, Державному навчальному закладі „Бердянський машинобудівний професійний ліцей” та Одеський професійний ліцей технологій та дизайну Державного закладу „Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”. Використання інноваційних технологій залучення учнів в активну соціально - важливу діяльність, підготовка та захист учнями соціальних проєктів, реалізація інтерактивних форм та методів позанавчальної діяльності в училищах і ліцеях – усе це сприяло адаптації, соціалізації, самовизначенню і самоствердженню учнівської молоді не тільки в обраній професії, але й виявленню нею громадянської активності в різних сферах життєдіяльності.

Стиль викладення дисертаційної роботи та автореферату.

Матеріали дисертації й автореферату логічно і послідовно викладено українською літературною мовою. Дисертаційна робота характеризується смисловою завершеністю та цілісністю. Отримані нові науково обґрунтовані теоретичні та експериментальні результати в сукупності є суттєвими для подальшого розвитку соціальної педагогіки. За обсягом, структурою та оформленням автореферат і дисертація відповідають чинним вимогам до кандидатських дисертацій у „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”.

Дискусійні положення, зауваження і побажання:

Поряд із загальною високою оцінкою дисертації А.О.Тургенєвої з позицій наукової новизни, теоретичного і практичного значення привернемо увагу до дискусійних положень та окремих зауважень і побажань.

1. Для такого міждисциплінарного дослідження, яке здійснила А.О.Тургенєва, винятково важливе значення має поєднання кількісного і якісного аналізу. Оскільки професійно - технічна освіта виконує не лише економічну, а передусім соціальну функцію, доцільно було б простежити динаміку змін в учнівських контингентах цієї системи (кількість дітей-сиріт, напів - сиріт, учнів із малозабезпечених сімей, тих, які проживають у гуртожитках, на приватних квартирах і доїжджають).

2. Зазначимо, що логіка наукового пошуку є теоретично обґрунтованою. Водночас, на нашу думку, доцільно було б структурувати дослідницькі матеріали у трьох розділах (у другому розділі науково обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування соціально активної позиції учнів професійно-технічних навчальних закладів, а в третьому – викласти результати експериментальної перевірки ефективності авторської методики).

3. Додатки до дисертації є переконливим свідченням творчого інноваційного пошуку дисертанта. Однак, після кожного додатку необхідно було зазначити, яке саме джерело використано автором й відповідно у версії адаптованій згідно з вказаною методикою, або ж безпосередньо з оригіналу використаного джерела. Назви окремих додатків потребують уточнення (наприклад, додаток Л: таблиці Л 1, Л 2).

4. Автором здійснено детальний аналіз джерельної бази (241 найменування, з них 7 – англійською мовою). Водночас зауважимо, що А. О. Тургенева не включила до цього списку збірники документів і матеріалів, підготовлених і виданих комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти за результатами парламентських слухань з проблем законодавчого забезпечення розвитку професійно-технічної освіти. Наприклад, «Про участь центральних та регіональних органів виконавчої влади, об'єднань роботодавців у формуванні трудового потенціалу держави та професійній підготовці кваліфікованих робітників для сучасної економіки України. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 478 с.).

До списку використаних джерел необхідно також включити основні опубліковані наукові і науково-методичні праці автора. У кінці висновків до кожного розділу можна було б зазначити, що більш повно (а це, судячи із назв публікацій автора, це справді так) результати цього розділу висвітлено у відповідних публікаціях, а в квадратних дужках зазначити їх номери із списку використаних джерел.

5. Здійснивши аналіз результатів дисертаційних досліджень, виконаних за шифром наукової спеціальності 13.00.07, А. О. Тургенева залишила поза своєю увагою непоодинокі дослідження з проблем розвитку системи професійно-технічної освіти за шифрами 13.00.01 і 13.00.04, захищені у спеціалізованих вчених радах Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих, Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України, а також Тернопільського, Дрогобицького та інших університетів.

6. Розглядаючи стан досліджуваної проблеми формування соціально активної позиції учнів у педагогічній теорії й аналізуючи її на практиці, дисертантка зосередилася на вітчизняному досвіді, але, на наш погляд, варто було звернутися і до порівняльного аналізу зарубіжного досвіду.

7. На нашу думку, важливим є питання щодо специфіки ПТНЗ різного професійного спрямування, наприклад, сфери послуг, туризму, будівельного чи металообробного профілю, які доцільно було враховувати під час педагогічного експерименту. Це дозволило б піднятися до рівня диференціації в обґрунтуванні методичних рекомендацій за результатами наукового пошуку.

8. Вважаємо, що у висновках до дисертації доцільно було б викласти пропозиції щодо формування соціально активної позиції учнів в умовах соціально-економічної і політичної кризи в нашому суспільстві, болючої війни на Сході України, розпочатої російським агресором. Це можна було б зробити з урахуванням запропонованих планів виховної роботи ПТНЗ, а дослідницькі матеріали щодо використання інтерактивних форм у позанавчальній діяльності представити у додатках. Авторську методику діагностики рівня сформованості соціально активної позиції учнівської молоді, науково-методичне забезпечення підготовки до проведення семінарів, тренінгів для педагогічних працівників ПТНЗ із питань соціального проектування, реалізації інтерактивних технологій, партнерського спілкування, завдань формування соціально активної позиції

учнів у соціокультурному просторі рекомендуємо опублікувати у навчально-методичному посібнику, оскільки це дозволило б широкому колу фахівців отримати доступ до цієї інформації.

9. Вважаємо, що в змісті автореферату доцільно було представити структуру формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності професійно-технічних навчальних закладів.

Проте висловлені зауваження і побажання не впливають на позитивну оцінку дисертації А.О.Тургенєвої, а також не знижують її загальної наукової цінності. Головні завдання, поставлені дисертантом, виконано.

Загальний висновок: дисертація Анастасії Олександрівни Тургенєвої «Формування соціально активної позиції учнів у позанавчальній діяльності професійно-технічних навчальних закладів» є самостійним завершеним дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують теоретичні та практичні завдання щодо формування соціально активної позиції учнів ПТНЗ у позанавчальній діяльності. Вони є певним внеском у соціальну педагогіку. Дисертаційна робота відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, зокрема пп. 9, 11, 12, 13, 14 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, що дає підстави для присудження Тургенєвій Анастасії Олександрівні наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
академік-секретар Відділення
професійної освіти і освіти
дорослих НАПН України

Н. Г. Ничкало

Електронний підпис
стверджую
Начальник загального відділу
Національної академії педагогічних
наук України

